

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK

*İğdır Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İğdır/TÜRKİYE
abdulhakimtuğluk@gmail.com
ORCID*

**ALİ EMİRİ DİVÂN'INDA
BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK
GELİŞMELER**

SCIENTIFIC AND
TECHNOLOGICAL
DEVELOPMENTS IN ALİ EMİRİ'S
DİVÂN

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 09.07.2024
Kabul Tarihi: 17.09.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 09.07.2024
Accepted Date: 17.09.2024
Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tuğluk, Abdulhakim. "Ali Emîrî Dîvân'ında Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 123-148.

Tuğluk, Abdulhakim. "Scientific and Technological Developments in Ali Emîrî's Dîvân". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 123-148.

10.28981/hikmet.1513557

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Doç. Dr. Abdulkakim TUĞLUK

ALİ EMİRİ DİVÂN'INDA BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK GELİŞMELER

SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS IN ALİ EMİRİ'S DİVÂN

ÖZ

Diyarbakir'in Türk edebiyatına armağan ettiği mümtaz şahsiyetlerden biri olan Ali Emîrî Efendi edebiyat tarihi, tenkit ve süreli yayınlar konusundaki çalışmalarının yanı sıra hacimli bir divan tertip etmiştir. Klasik şiir zevkinin son bayrak taşıyıcılarından olan Ali Emîrî, şiirlerinde geleneğe bağlılığının yanında asrının kimi ilmî ve ictimai meselelerine de duysız kalmamıştır. Şiirlerinde telgraf, telsiz telgraf, telefon, şimendifer, tayyare, fotoğraf, elektrik gibi insan hayatını kolaylaştıran gelişmelere yer veren Ali Emîrî gazete, saat kulesi, baraj, kız mektepleri, darülfünun, sanayi, ticaret, ziraat gibi konulara da yer vermiştir. Gazete üzerine müstakil bir kaside, telsiz telgraf ile alakalı müstakil bir gazel neşreden Ali Emîrî divanının muhtelif yerlerinde terakkinin, gayret ve çalışmanın önemine dikkat çekmektedir. Teknik imkânların insan aklının ve gayretinin bir meyvesi olduğunu ve bunların Allah'ın kudretine delil olduğunu şiirlerinde dile getiren şair, insan yaşamını kolaylaştıran ilmî ve ictimai imkânları övmüş ve bu hususta teşviklerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Emîrî, Bilim ve Teknik, Yenilik.

ABSTRACT

Ali Emîrî Efendi, one of Diyarbakir's distinguished gifts to Turkish literature, edited a voluminous divan in addition to his works on literary history, criticism and periodicals. Ali Emîrî, one of the last flag bearers of classical poetic taste, did not remain insensitive to some scientific and social issues of his century as well as his adherence to tradition in his poems. In his poems, Ali Emîrî included developments that facilitated human life such as telegraph, wireless telegraph, telephone, railway, aeroplane, photography and electricity, but he also included subjects such as newspaper, clock tower, dam, girls' schools, darülfünun, industry, trade and agriculture. Ali Emîrî, who published a separate ode on the newspaper and a separate ghazal on wireless telegraphy, draws attention to the importance of progress, effort and work in various parts of his divan. Expressing in his poems that technical possibilities are the fruit of human intellect and endeavour and that they are evidence of Allah's power, the poet praised the scientific and social possibilities that facilitate human life and encouraged them in this regard.

Keywords: Ali Emîrî, Science and Technic, Innovation.

Zahmet istersem 'aṭālet pek büyük zahmet verir

Rāḥat istersem ḥalışmak 'ayn-ı rāḥatdır baña

(Ali Emîrî, 2020, 574)

Giriş

Bilim ve sanat camiasına mal olmuş şahsiyetler genellikle bazı yönleriyle daha fazla ön plana çıkarlar. Dikkatler o şahsın şöhret bulmuş taraflarına yönelince diğer önemli cepheler zaman zaman gölgede kalabilir. Ali Emîrî Efendi de Dîvân-ı Lügati't-Türk'ün bulunmasındaki hizmetiyle ve vakfettiği paha biçilemeyecek kitaplarıyla kurulan Millet Kütüphanesiyle şöhret bulmuştur. Ancak onun süreli yayın ve neşir faaliyetleri, tenkit alanındaki yazıları, edebiyat tarihine kazandırdıkları ve hacimli Dîvân'ı da kültür ve edebiyat tarihimiz bakımından oldukça önemlidir. Ali Emîrî Efendi'nin Dîvân'ı Klasik Türk şiiri şemsiyesi altındaki kimliğinin yanı sıra devriyle de alaka kuran dikkat çekici bir eserdir. Bu Dîvân'da, Batı'dan memleketimize taşınan teknolojiye sahip çıkan ve çalışmanın, terakkinin önemine dikkat çeken vurgulu bir ses bulunmaktadır. Daha önce Sadullah Paşa'nın Ondokuzuncu Asır manzumesinde akla, bilgiye ve hızla değişen yaşama çekilen dikkatler, Ali Emîrî Dîvân'ında tekâmül ederek karşımıza çıkar. Sadullah Paşa, zamanın ve mekânın uzaklığını kısaltan Ondokuzuncu Asır harikalarına övgüde bulunurken toplumun uzun vadede geçireceği dönüşüme de işaret etmişti. Felsefi yönü ön planda olan bu manzumede deneysel aklın ön plana çıkarıldığını görmek mümkündür. Ali Emîrî de akıl ve tecrübenin ürünü olan teknik imkânları ön plana çıkarır. Bunu yaparken müreffeh bir hayat isteyen Osmanlı vatandaşının sözcülüğünü yapan Ali Emîrî'nin asrın modernliklerine yaptığı değerlendirmeler pragmatist olduğu kadar neviyle iftihar eden bir insanın tepkilerini de içerir. Bu itibarla şiirlerinde akıl ile sezginin birlikteliği söz konusudur.

Ali Emîrî'nin şiirlerinde bilimsel ve teknik içeriğe yer vermesinin arka planı vardır. Döneminin edebiyat ortamına bir eleştiri niteliğini taşıyan bu arka planı onun *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nın 13 Teşrinievvel 1917 tarihli nüshasında yayımlanan *Gazel Tarzı ve Tayyare* adlı yazısından okumak mümkündür. İlgili yazısında şairlerimizin Avrupa'daki yenilikleri görmezden gelmelerini eleştiren Ali Emîrî, şunları söyler: "Ulûm ve fûnûn Avrupa'da terakki etti. "Sabah-ı marifet dünyayı tuttu, cihan cihan terakki, zaman zaman ulûm" oldu. Şimendiferler, elektrikler, telefonlar, fotoğraflar, tayyareler, telsiz telgraflar, daha neler.. daha neler.. Birbirini vely ederek saha-ârâ-yı uyûn-ı hayret oluyor. Acaba edîblerimiz bugünkü terakkiyât-ı medeniyye hakkında nazmen ne gibi manalar, mazmunlar icad ettiler? Hiç!" (Ali Emîrî, 1917, 181) Ona göre Avrupa'nın gerisinde kalmamız "maneviyat kandili yağının" azalmasına ve ecdada ait ilmî birikimi koruyamayışımıza bağlıdır. Ali Emîrî yazısında Osmanlı dilaverleri tarafından idare edilen bir tayyare karşısında aklına gelen bir beyitten hareketle tayyare hakkında müstakil bir gazel yazmaya karar verdiğini de belirtir. Aynı yazıda şimendifer, elektrik, telefon,

telsiz telgraf ve fotoğraf hakkında da manzumeler karaladığını belirterek bunları da sırasıyla neşredeceğini açıklar. Bu itibarla Ali Emîrî'nin teknolojik gelişmelere dair yazdığı şiirlerin önemli bir kısmının 1. Dünya Savaşı yıllarına rastladığı anlaşılmaktadır.

1. Ali Emîrî Efendi'de İlim Aşk ve Terakki Fikri

Ali Emîrî Efendi, hayatını araştırma ve eser telif etmekle geçirmiş müdakkik bir şahsiyettir. O, Dîvân'ının pek çok yerinde çalışmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre gerçek insan ilim tahsili yolunda çalışan kişidir:

Âdem oldur ki ede himmet-i taḥşîl-i 'ulûm

Maḥla'-ı ḳalbi ola maşırîḳ-ı tenzîl-i 'ulûm (Ali Emîrî, 2020, 667)

İlim tahsil etmenin tek başına kâfi gelmediğini, ilim öğretmek gerektiğini de belirten şair, faydalı ilimlerin tahsil edilmesinin lüzumunu aksi takdirde uğraşın boşa gideceğini savunur:

Sâde taḥşîl olamaz kâfi gerekdir tedrîs

Naḳş ola levḫa-i vicdâna temâsîl-i 'ulûm

Lâzım insân olana sa'y-i 'ulûm-ı enfa'

Yoḳsa beyhûde olur himmet-i tekmîl-i 'ulûm (Ali Emîrî, 2020, 928)

Ali Emîrî, zahmeti tembellikte rahatı ise çalışmakta bulur. O, hayatında tıpkı şiirinde söylediği gibi davranan bir şahsiyettir:

Zaḫmet istersem 'aṭâlet pek büyük zaḫmet verir

Râḫat istersem çalışmaḳ 'ayn-ı râḫatdır bana (Ali Emîrî, 2020, 574)

İlmin ve ilerlemenin gerekliliğini savunurken adeta kendi hayatını özetleyen şair, çok çalışmak için az uyumak gerektiğini salık verir:

Fekk-i 'ayn et çok çalış 'ilme Emîrî az uyu

Câhil ü ebter ḳalır ger olsa insân mest-i ḫâb (Ali Emîrî, 2020, 667)

Görev bilincine çok dikkat eden Ali Emîrî, görevlerinde ihmalkârlık gösterenlere ya da hıyanet edenlere şiddetle tepki gösterir:

Vaḫîfesinde tekâsül ü yâ ḫiyânet eden

Bu milletin iki dünyâda şermsârı ḳalır (Ali Emîrî, 2020, 838)

Milletin mutluluğu için hünerverlerin sanat icadından geri kalmaması gerektiğini vurgulayan şair, hamiyetle çalışıldığı takdirde İbn-i Rüşd, İbn-i Sina gibi isimlerin ortaya çıkmasının çok da zor olmadığına işaret eder:

Hünerverler yetişsin san'at icād eylesin millet

Ḥamiyyetle çalışsın mülkü ābād eylesin millet

Çıkar seyr et ne İbni Rüşdlerle İbni Sınālar

Hele bir kerre 'azm-i rāh-ı ecdād eylesin millet (Ali Emîrî, 2020, 703)

Çalışmak, azmetmek ve bu yolda sabretmek Ali Emîrî'nin düşüncesinde oldukça önemlidir. O, işlerinde sebatsız olanlara baş eğmeyeceğini şu ifadelerle haykırır:

Sābitim 'azmimde etmem bî-sebāta ser-fürü

Dönmesin isterse maḫşūdumca devrān istemem (Ali Emîrî, 2020, 938)

Ali Emîrî Efendi, mucit olan kimseye yüksek bir mevki biçer. Mucit, icat etmekle adını dünyada baki kılmış olur. O, adeta kendisi için değil milleti için yaşayan kimsedir. Bu itibarla fert önemlidir. Fert, içinde bulunduğu cemiyeti ihya etmesi münasebetiyle Ali Emîrî'nin şiirinde özel bir konuma sahiptir:

Mūcid-i ma'rifetiñ şöhreti icādı ḳalır

Bu cihān tā ki devām etmededir adı ḳalır

'Āḳil eyler mi fedā zevḳine istiḳbāli

Kendisi gitse daḫi millet ü evlādı ḳalır

Ferdiñ icmā'ı ile ḥāşıl olur cem'iyet

Raḳamıñ cem'ı içinde yine āḥādı ḳalır (Ali Emîrî, 2020, 804)

Ali Emîrî Dîvân'ında çalışmak, gayret göstermek, vatan, hamiyet, Osmanlılık gibi eylem ve kavramların yüceltilmesinin yanı sıra rüşvet, irtikâp, bencillik gibi kötü davranışlardan uzak durulması hususunda ciddi ihtarlar bulunmaktadır. Çalışkanlığa ve dürüstlüğe yapılan bu vurgu, onun şiirlerinde bilim ve tekniğe ait unsurların yoğunluğunu da önemli ölçüde izah etmektedir.

2. Ali Emîrî Dîvân'ında Teknolojik Araçlar¹

Hevâ vü berk ü ziyâ vü buhâr u mıkñatis

Yed-i tasarruf-ı insanda unsûr-ı harekât

Sadullah Paşa

(Kaplan vd. 1978, 651)

¹ Ali Emîrî Dîvân'ında bilim ve tekniğe ait içeriğe kısmen değinen bir çalışma için bkz. (Özmen, 2019, 109-122)

2.1. Telgraf ve Telefon

Osmanlı Devleti'nde Posta Nezareti Tanzimat'ın ilanından bir yıl sonra 1840'ta kurulmuştur. Ali Emîrî Efendi'nin doğumundan iki yıl önce 1855'te de Telgraf Müdürlüğü kurulmuştur. İlk telefon santrali ise 1909 yılında tesis edilmiştir. (PTT, 2 Temmuz 2024) Ali Emîrî Efendi'nin şiirlerinde telgraf ve telefona yer vermesinin ardında bu fenne olan ilgisi yatmaktadır. Nitekim *Tezkire-i Şuara-i Âmid*'de şunları söyler: “Telgraf fennindeki seyyâle-i berkıyye hârikasına merâk ederek 1292 senesinde altı mâh kadar ba'zı günler Diyârbekir telgraf-hânesine devâm ve az vakitte pek ziyâde meleke ve vukûf hâsil eyledim.” (Kadioğlu, 2018, 94) Yine aynı eserden Ali Emîrî Efendi'nin bir ara Diyarbekir Telgrafhanesine tayin edildiği ancak Said Paşa'nın isteğiyle bu göreve gitmediği anlaşılmaktadır. Ali Emîrî, kimi şiirlerinde telgrafi şimendifer ya da diğer medeniyet harikalarıyla birlikte zikreder. Onun yazdığı gazel, kabloluya göre daha modern bir vasıta olan telsiz telgraf üzerinedir. Telsiz telgrafın (radyotelegraf) keşfi kablolu telgraftan çok sonradır. Herhangi bir kabloya ihtiyaç duymaksızın radyo dalgalarından faydalanarak iletişimi o günün koşullarında baş döndürücü bir hızla eriştiren bu vasıta karşısında Ali Emîrî hayretini şu dizelerle dile getirir:

Âyet oldu kudret-i Yezdân'a telsiz telğıraf

Şaldı bir şekl-i garîb ekvâna telsiz telğıraf

'Aqlımız ermezdi telli telğırafın sırrına

Şimdi çıkdı sâha-i imkâna telsiz telğıraf (Ali Emîrî, 2020, 892-893)

Ali Emîrî, telsiz telgrafi Yaratıcının kudretine delil olarak göstermekte ve kablolu bile aklın idrak kabiliyetinin haricinde iken kablosuz olanın büyük bir yenilik olduğuna işaret etmektedir. Şair, telsiz telgrafi marifetler padişahı ve sultan-ı sanayi olarak görür:

Ma'rifetler pâdişâhı der isem şâyestedir

Bağ ne 'âlî şan'at-i şâhâne telsiz telğıraf

Nâmına şâyeste sulţân-ı şanâyi' söylesem

Bağ ne 'âlî şan'at-i şâhâne telsiz telğıraf (Ali Emîrî, 2020, 893)

Telsiz telgraf, şairin ahvalini dosta, sevgiliye bildiren bir vasıta aynı zamanda:

Aldı gam baħrinde emvâc-ı belâ eţrâfımı

Ėalimi 'arz eylesin yârâna telsiz telğıraf (Ali Emîrî, 2020, 893)

Şair başka bir gazelinde telsiz telgrafın *derd-i derûn*'u sevgilinin kalbine ulaştıran bir vasıta olduğunu söyler:

Derd-i derūnu eyledi işāl-ı kalb-i yār

Telsiz Őu telğıraf-ı ğarābet-medār ile (Ali Emır̄, 2020, 1017)

Ali Emır̄'nin Őiirinde medeniyet harikaları Allah'ın kudretine delil olarak gōsterilmiŐtir. Dıvān'ın ilk Őiiri olan Mūnacat'ta telgrafın hızı bu minvalde zikredilir:

Nerden alır bu sūr'at-i bī-misli telğırāf

Vapur at gibi nice olmuş yem-āŐinā (Ali Emır̄, 2020, 199)

Ali Emır̄, yaŐadıđı dōnemin muhayyilesine sunduğu teknik imkānları gōrmezden gelmemiŐ ve bunları iŐleyerek Dıvan Őiirinin tematik evrenine renk katmıŐtır. Telefon, bu minvalde Dıvān'da yer alan vasıtalarından biridir. Telefon hakkında mūstakil bir gazel neŐreden Őair, hayatın bu yeni nesnesini Klasik Őiirin bildik mazmunlarıyla karŐılar. Ancak Őairin dilinde bu mazmunlar yeni bir Őahsiyetle mısralara aktarılır. Namık Kemal'in Klasik Őiirde sevgili tasvirine iliŐkin Őu tenkidini hatırladıktan sonra Ali Emır̄'nin elinde telefon olan sevgili tasviri Őiir ve gerçeklik bağlamında daha da önem kazanır: "...Hańcerini Merih'in gōđsüne saptlamıŐ memdūhlar, feleği tersine çevirmiŐ de kadeh diye önüne koymuŐ; cehennemini alevlendirmiŐ de dađ diye gōđsüne yapıŐtırmıŐ; bağırdıkça arŐ-ı a'lā sarsılır, ağladıkça dūnyā kan tūfānlarına gark olur āŐıklar, boyu serviden uzun, boyu kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıŐ kaŐlı, kargı kirpikli, geyik gōzlü, yılan saçlı ma'Őūklarla māl-ā-māl gōreceđinden kendini dıvler, gulyabāniler āleminde zanneder." (Namık Kemal, 1315, 5-6) Elbette Āli Emır̄'nin Őiirinde Namık Kemal'in tenkit ettiği tarzda sevgili tasvirleri yok değildir. Ancak sevgilinin telefonla buluŐtuđu aŐađıdaki dizeler, deđiŐen hayatın etki sahasını gōstermesi bakımından dikkate değerdir:

Mađrem-i la'l-i leb-i māhveŐandır telefon

Hem-dem-i 'āŐık-ı Őūrīde-niŐandır telefon

(...)

Telefon gōrdüm elinde bugün ol mehveŐimiń

ReŐk-bađŐ-ı dil-i hūrŐid-ruđāndır telefon

Telefona Őutalı meh-beçeler gūŐ u dehān

'ĀŐık-ı dil-Őūde-i gūŐ u dehāndır telefon (Ali Emır̄, 2020, 973)

Gazelde gūnümüzle alakasını kurabileceğimiz ve bu yönüyle zamanını aŐan kısım ise telefonun bilgi verme aracı ve genç yaŐlı herkesin ilgi odağı olmasıyla ilgilidir:

Keş eder halka merāķ eylediđi ğādiseyi

Merci'-i kāfile-i pīr ü civāndır telefon (Ali Emır̄, 2020, 973)

Gazelin sonunda telefon tellerinin korunmasıyla alakalı bir uyarı yapmadan edemez şair. Şair, çok güç koşullarda sağlanan telefon bağlantılarının farkında olacak ki şöyle seslenir muhataplarına:

Vâkıf ol hikmete zinhâr doğunma teline

Doğunursañ teline beste-zebândır telefon (Ali Emîrî, 2020, 973)

Başka bir gazeline de telefonla başlayan şair, bu aygıtın sevgiliyle olan irtibatı kurma özelliğine dikkat çeker:

Şoĥbetler etdir ey telefon nâzlı yâr ile

Şîrîn-süĥan efendim olan şîvekâr ile (Ali Emîrî, 2020, 1017)

Telefonun sevgiliyle konuşmaya vesile olduğu için mutluluk yaşatmasını bir başka şiirinde şöyle dile getirir Ali Emîrî:

Nisyân eder miyim telefon hîç ben seni

Sensiñ ĥitâb-ı yâr ile mesrûr eden beni (Ali Emîrî, 2020, 1051)

Görüldüğü üzere, Ali Emîrî Efendi telgraf ve telefona şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Elinde telefon âşığıyla hasbihal eden ya da telgraf ve telsiz telgrafla hâlini yâre arz eden âşığın görüntüsü, Klasik Türk şiirinde elbette yeni bir manzaradır. Bunda, Osmanlı münevverinin çağın faydalı olan modern yanlarını kanıksayıp sahiplendiğini müşahede etmek mümkündür.

2.2. Şimendifer

Büyük bir devrim sayılan demiryolu taşımacılığı daha önce at ve benzeri binek hayvanlarıyla ya da bunların çektiği vasıtalarla ulaşım ihtiyacını karşılayan insanlık için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Motorlu taşıtlardan çok önce hayatımıza giren demiryollarının Osmanlı'daki mazisi Tanzimat'tan öncesine kadar uzanmaktadır. "Memleketimizde demiryolu inşası fikri 1836'da doğmuştur. Bu fikri doğurtan da İngilizlerdir. Maksatları Hindistan yolunu elde bulundurmaktır." (TCDD, 1928, 9) İngilizlerin bu fikri yirmi yıl sonra hayata geçmiş ve 1856 yılında İzmir-Aydın demiryolu hattı işletme hakkı İngilizlerde olmak üzere açılmıştır. Aynı tarihlerde Osmanlı hududu dâhilindeki Romanya'da bulunan demiryolu hattının imtiyazını da İngilizler almıştır. (TCDD, 1928, 9) Sonraki dönemlerde hızlı bir gelişim gösteren ve Bağdat ile Hicaz Demiryollarıyla geniş bir ağa ulaşan demiryolu yatırımları Cumhuriyet döneminde Anadolu'da ciddi bir ivme kazanmıştır. Günümüzde bile önemini kaybetmeyen demiryollarına Ali Emîrî Efendi de temas etmiş ve bu hususta müstakil bir gazel neşretmiştir. Ona göre demiryolları zeminin demir damarlarıdır ve memlekete saadet bahşetmektedir:

Şimendifer ki zemîniñ demîr damarlarıdır

Verir ĥayât-ı sa'âdet vücûd-ı memlekete (Ali Emîrî, 2020, 1014)

Şimendiferi marifete hızlı bir şekilde ulaşmanın aracı olarak gören şair, böylece onu medeniyetin vazgeçilmezleri arasına koymuş olur:

Şimendifer gibi sür'atle 'azm-i rāh edelim

Vuşul bulmak için tahtgāh-ı ma'rifete

Şimendifer eder işāl bahtiyārānı

Diyār-i ma'rifete bārgāh-ı saltānata (Ali Emîrî, 2020, 1015)

Ali Emiri, şimendiferi işaret ederek muhataplarına bir hedef gösterir. Bu, Batı'ya gitme ve oradaki hünherleri memlekete getirme hedefidir. Ali Emiri, Avrupa'ya gidip memlekete değer katmadan dönenlere tarizde bulunmaktadır. Demiryolu nimetinden en verimli bir şekilde istifade edilmesi gerektiği düşüncesinde olan Ali Emîrî'nin bu tavrı onun hamiyetli duruşunun bir tezahürüdür:

Şimendiferle kemālâtı naql-i mülk eyle

Güzel çiçekleri cem' et güzîde bir demete

Şimendiferle gidip garba 'ālim ol 'ālim

Hünher güherlerini toplu kenz-i memlekete (Ali Emîrî, 2020, 1015)

Şair, şimendiferin bunca ehemmiyetine rağmen memleketimizde yeterinde yaygınlaşmadığını düşünmekte ve hâlâ deve sırtında sefalet içinde olduğumuzdan şikâyet etmektedir:

Yazık ki nāqa-süvār-ı sefāletiz hālā

Şimendifer yapılırken cihānda her cihete (Ali Emîrî, 2020, 1015)

Başka bir şiirinde şimendiferin hızlı bir şekilde hareket etmesini Allah'ın varlığına delil olarak gösteren Ali Emîrî, medeniyet harikalarının insanlara verilmiş birer mevhibe olduğuna işaret eder. Onun münacat türünde kaleme aldığı bir şiirinde yer alan aşağıdaki beyit bu yönüyle manidardır:

Kimdir veren buḥāra bu āsār-ı ḥayreti

Kimdir eden şimendiferi böyle tiz-pā (Ali Emîrî, 2020, 199)

Ali Emîrî, şimendiferin yük ve yolcu taşımacılığında ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu idrak etmiş ve bunu manzumelerinde işlemiştir. Onun, sadece bireysel konulara yönelmeyip hem devleti hem de toplumu yakından ilgilendiren hususlarda kalemini sakınmaması dikkate değerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde demiryollarına yapılan yatırımlar, şairimizin bu hususta dile getirdiği temennilerin ne kadar haklı olduğunu göstermiştir.

2.3. Tayyare

Günümüzde başta ulaştırma ve savunma olmak üzere pek çok sahada kritik bir öneme sahip olan havacılık faaliyetleriyle insanlığın modern anlamda tanışması 1903 yılında Wright kardeşlerin teşebbüsüyle olmuştur.

Osmanlı'da ise havacılıkla alakalı gelişmeler 1909 yılında başlamış ve resmî olarak 1912 yılında Türk havacılığı faaliyet göstermeye başlamıştır. 1. Dünya Savaşı ile birlikte önem kazanan bu faaliyetler Cumhuriyetle birlikte ciddi bir ivme kazanmış ve 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasıyla taçlanmıştır. Bu sahaya Ali Emîrî Efendi de kayıtsız kalmamış ve tayyare ile alakalı müstakil iki şiir kaleme almıştır. Her iki şiirde de mucizelerle teknolojik harikalar arasında bir bağ olduğu düşüncesi işlenmiştir.

Bir gazel olan ilk şiirde dinî-tasavvufî bir anlam kazanan tayyare Peygamber Efendimizin şahsiyetinden, mucizelerinden Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa gibi Peygamberlerle alakalı telmihlere kadar geniş bir sathı nüfuz eder. Şair, hakikatin yakinen anlaşılması noktasında tayyareden yararlanır. Bu şiirde hüsn-i talil ve telmih başlıca sanatlar olarak dikkat çeker:

Kaşdıñ ey tayyâre sırrullâhı söyletmek midir

Remz ile her 'ârif-i âgâhı söyletmek midir

'Âlemiñ fevķinde 'âlemler seyâhat eyleyip

Nev-zuhûr aħbâr ile efvâhı söyletmek midir (Ali Emîrî, 2020, 816)

Tayyareyi Burak'a benzeten Ali Emîrî, Şakk-ı Kamer mucizesine telmihte bulunarak onu kameri konuşturmakla estetize eder:

Ey Burâķ-ı berķ-sür'at i'tilâdan maķşadıñ

Baħs-i *venşakķa'l-kamerde* mâhı söyletmek midir Ali Emîrî, 2020, 816)

Şair tayyareyi miraç mucizesiyle ilişkilendirir ve onun Burak ve Refref'e benzemek isteyişinden söz eder. Tayyare, miraç mucizesini anlamak ve anlatmak için bir ölçü olabileceği gibi onu inkâr edenlere de bir cevap niteliği taşımaktadır:

Böyle taķlîd-i Burâķ u Refref etmekden ğaraż

'Aşķ ile ħurşîd-i gerdûn-câhı söyletmek midir

Münkir-i mi'râca ħarķ-ı 'âlem-i bâlâ ile

Çâre-i imkân-ı 'azm-i râhı söyletmek midir

Böyle ey tayyâre bâlâya şu'ûduñdan murâd

Ħalka mi'râc-ı Resûlullâh'ı söyletmek midir (Ali Emîrî, 2020, 816)

Şiirde Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda Allah ile konuşmasına da yer verilir. Peygamberlerin sema ile alakalı mucizelerini tayyare ile akla yakınlaştıran Ali Emîrî, mucizelerin kimi icatların keşfine ön ayak olmasına da uzaktan uzağa işaret etmiş olur:

Sâha-i Sînâ'da ey tayyâre gezmekden murâd

Müjde-i Tûr-ı tecelligâhı söyletmek midir (Ali Emîrî, 2020, 817)

Tayyare ile alakalı ikinci şiirde Hz. Süleyman'ın tahtı ve Burak gibi motiflerden faydalanılsa da tayyarenin bir icat olarak harikuladeliği daha fazla ön plana çıkar. Bu şiirin ilk beytinde tayyareye binmiş sevgili ile karşılaşıyoruz:

Ṭayyâreye binmişdi bugün nâz ile cânân

Sevr eyler idi şanki felekde meh-i tâbân

Derdi baña mihmân geliyor işte o meh-rû

Mesrûr idi efl âkde hürşid-i dıraşşân (Ali Emîrî, 2020, 974)

Hz. Süleyman'ın tahtına benzetilen tayyarenin âlemin seyrine vesile olması münasebetiyle şükran hissi dile getirilir. Bu icat için gerekli olan hususiyetleri insanlara verdiği için Allah yüceltilir:

Ṭayyâreyi gördükçe havâda şanıım ben

Güyâ ki havâ üzre gezer taht-ı Süleymân

Erbâb-ı fûnûn eyledi tayyâreyi icâd

Şimdi ederiz 'âlem-i bâlâları seyrân

İnsânlara verdiñ ne büyük kudret İlâhî

İcâd ediyor ma'rifetiñle neler insân (Ali Emîrî, 2020, 974)

Şair tayyareyi örnek alarak bizim de bir hüner elde etmemiz gerektiğini, şartların bunun için uygun olduğunu ifade ederek bir bakıma gençlere öğütte bulunur:

Biz de edelim gayret edip bir hüner ibdâ'

Vâsî' duruyor sâhire-i 'âlem-i 'irfân (Ali Emîrî, 2020, 974)

Gökte gezinmeleriyle parlak birer yıldızla benzetilen tayyareler aynı zamanda insana bir hedef gösterir. İmkân sahasında bunca yenilik, icat varken hünersiz kalmak doğru olmaz:

Bir necm-i münevver görünür her biri güyâ

Ṭayyâreler etdikçe şu âfâkda cevân

Lâyık mı Emîrî saña hâlâ hüneriñ yok

Doldu hüner ü şan'at ile sâha-i imkân (Ali Emîrî, 2020, 974)

Ali Emîrî Efendi'nin tayyareler hakkında söylediği beyitler hava edebiyatı bağlamında oldukça önemlidir. 1925 yılında kurulan Türk Tayyare Cemiyeti'nden çok önce tayyarelerin ehemmiyetini manzumelerinde işleyen şairimiz, bu hususta bilinç uyandırma yolunda öncü isimlerdendir. Havacılık ve edebiyat ilişkisi Türk Tayyare Cemiyeti tarafından 1927 yılında neşredilen *Hava Edebiyatı* isimli antoloji ile oldukça güçlenmiş ve Ali Emîrî Efendi'nin *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda yaptığı eleştiri bir bakıma meyvelerini vermiştir.

2.4. Fotoğraf

Hiçbir zaman fotoğrafını aldırmadığı nakledilen (Yazar-Arslan, 2020, 46) Ali Emîrî Efendi'nin Süheyl Ünver tarafından çizilmiş bir portresi bulunmaktadır. Her ne kadar elimizde ona ait bir fotoğraf mevcut değilse de Dîvân'ında fotoğraf ile alakalı müstakil iki şiir kaleme almış ve diğer şiirlerinin birkaçında fotoğraf sanatı ile alakalı beyitlere yer vermiştir. Üç beyitten müteşekkil *Fotoğraf* başlıklı şiiri şöyledir:

Göstermededir şan'at-i yektâyı fotoğraf

Żabıt etmededir nefħa-i zībâyı fotoğraf

Sevdâları cüş etdiriyor şavt-ı rakîķi

Giryân ediyor 'aşık-ı şeydâyı fotoğraf

Ne târı ne mızrâbı ne de ķârî'i vardır

'Arz etmededir ķudret-i kübrâyı fotoğraf (Ali Emîrî, 2020, 892)

Diğer bir şiirinde fotoğraf sanatı, sevgilinin güzelliğini ortaya koymasını bakımından dile getirilir. Bu durum karşısında şairin yaşadığı sevinç paylaşılır:

Āh fotoğraf severim ben seni

Naķş ediyorsuñ ne güzel gülşeni

Gülşen içinde ediyorsuñ 'ayân

Ķāfile-i dilber-i sîmîn-teni (Ali Emîrî, 2020, 1051)

Fotoğraf sayesinde sevgiliye kolaylıkla ulaşabilme imkânı doğmuştur. Bu sayede sevgilinin nazı olmadan onun güzelliğini seyretmek mümkündür. Görülüyor ki Ali Emîrî Efendi, Klasik şiirde aşığın cefa çekme meselesine fotoğraf vasıtasıyla yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu durum şiir ile sosyal hayat arasındaki ilişkinin gücünü de ortaya koymaktadır. Zaman ve zeminin değişimiyle şiir iklimine dâhil olan unsurlar, Divan şiiri estetiği açısından yeni olsalar da artık kemalini bulmuş bir muhitin eksenini değiştirmeyecektir.

Ancak okurun bu iklimde soluduğu yeni esintilerin dikkate değer olduğu muhakkaktır :

Gösteriyorsuñ nazâr-ı 'âşıkâ
Hüsn ü cemâli dehen ü gerdeni

Sâye-i hüsnünde seniñ bî-niyâz
Seyr ederim meh-beçe-i ahseni

Âferîn ey şan'at-i zîbâ saña

Cândan Emîrî seviyor pek seni (Ali Emîrî, 2020, 1051)

Şiirine fotoğraf sanatını çok sevdiğini belirterek son veren Ali Emîrî Efendi'nin günümüze ulaşan bir fotoğrafının olmaması bir hayli ilginçtir.

2.5. Vapur

Ali Emîrî Efendi'nin hakkında müstakil şiir kaleme aldığı araçlardan biri de vapurdur. Aslında deniz araçlarının insanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olduğu malumdur. Ancak buharlı deniz taşıtlarının gündemimize girmesi Mehmet Ali Paşa'nın 1825 tarihinde Mora İsyanında Osmanlıya destek amacıyla gönderdiği buharlı gemilerle başlar. (Düzcü, 2013, 115) Dolayısıyla Ali Emîrî Efendi'nin vapur üzerine yazdığı şiiri de bu minvalde değerlendirmek gerekir. Denizde hızlı yol alan ve yolcularını sağ salim bir şekilde varış yerine ulaştıran vapur, şiirde hayatı kolaylaştıran yönleriyle ele alınır. Şairin Yemen'de bulunduğu dönemde Kızıldeniz ve Aden Körfezi civarında Edremid Vapuruyla yaptığı seyahatten kesitler sunan manzumede hayranlık ön plandadır:

Sâbitiz biz yürüyor şanki bütûn arz u semâ

Olmasın mı buña hayrân 'urefâ-yı vapur (Ali Emîrî, 2020, 402)

Vapur düdüğünün çıkardığı sesi gülbange benzeten şair, deniz aracının yol alırken çıkardığı seslerden hareketle onu bir aşığa benzeter.

Çıkuş bir sâde nefesle ediyor nâle vü âh

Çıkıyor göklere gülbâng-i nidâ-yı vapur

O da bir bağıryanık 'âşık-ı hasret-zededir

Ne içündür deme bu şavt u şadâ-yı vapur (Ali Emîrî, 2020, 402)

Yolculuğun rahat geçtiğini belirten şair, bunun için Allah'a şükreder. Bu, bir bakıma vapurla yolculuğu teşviktir:

Ḥamdülillāh bu kadar merhale cevlan etdik

Görmedik zerre kadar renc ü ezâ-yı vapur (Ali Emîrî, 2020, 402)

Yirmi yedi beyitten oluşan vapur manzumesi, vapurun kazalardan emin olması için yapılan dua ve gidilecek yere sağ salim varıldığını haber vermekle noktlanır. Ali Emîrî Efendi kara, hava ve deniz taşıtlarının üçüyle de alakalı müstakil şiir yazmış olmakla ulaştırmanın bir medeniyet için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Şair, içinde yaşadığı dünyaya karşı bigâne kalmadığı gibi, insanlığın yararına olan güncel gelişmeleri estetik bir dille ortaya koymuştur. Medeniyet harikalarına yapılan bu övgü, gelenekle bağlı güçlü olan bir şairin entelektüel görgüsünü ortaya koymasından da dikkate değerdir.

2.6. Sanayi, Ticaret ve Ziraat

Dîvân'ında sanayi, ticaret ve ziraat ile alakalı müstakil şiirlere yer veren Ali Emîrî Efendi, geçmişten günümüze ekonominin temelinde yer alan bu üç istihdam alanından övgüyle söz etmiştir. Şiirlerin ortak hareket paydası, muhatapların bu alanlarda faaliyet göstermek üzere teşvik edilmesidir.

2.6.1. Sanayi

Sun' sözcüğü, güzel sanatlarla ilgilenenlerin aşına olduğu geniş bir kelime hazinesi ile dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, *sinaî*, *sinaat* (*sanayi*), *masnu*, *sâni'*, Yaratıcı anlamındaki *Sâni'*, *masnu*, *masnuat*, *tasannu* gibi sözcükler hep sanat odağında bir araya gelirler. Bunlardan sanayi, her ne kadar sanat sözcüğünün çoğulu olsa da günümüzde makineye dayalı üretim faaliyetlerinin genel adıdır. Ancak nihai amacı estetik amaca dönük olmasa, sözgelimi ticari bir amaç taşısa bile ürünün estetik kategoride değerlendirilebiliyor olması ya da özel bir beceri gerektirmesi, orada sanat ve sanatkârdan bahsetmemiz için yeterlidir. Geçmişte güzel sanatlar “sanayi-i nefîse” olarak adlandırılmaktaydı. Sanayi ifadesi, Batı'da makineleşmenin sonucu olarak kurulan fabrikaların meydana getirdiği makineli üretimle yeni bir anlam kazandı. Bu yoldaki sanayi, Osmanlı'da da yavaş yavaş görülmeye başladı. Yoksa Osmanlı şiirinde sanayi ile alakalı kullanımlar oldukça eskidir. Söz gelimi 14. yüzyıl şairi Ahmedî'nin Germiyanoglu Beyi Emir Süleyman'a sunduğu bir kasidede aşağıdaki beyte rastlanmaktadır:

Çün irdüm hazretüñe arz itdüm

Medâyıhda bedayı'la sanâyi' (Ahmedî, 2015, 113)

16. yüzyıl şairi Sehî Bey'in Divân'ında ise sanayi ifadesi şöyle yer almaktadır:

Yine sanâyi'-i şun'-ı Hudâ-yı Rabb-i gafûr

Derûn-ı perde-i gayb-ı tutuğdan itdi žuhûr (Sehî Bey, 2020, 184)

Şeref Hanım ise bir beyitte mecnunluk ilminin tezahürlerinden sanayi olarak söz eder:

'Arz it dilâ sanâyi'-i fenn-i cünûnuñı

Eylerse rûh-ı Kays pesend istemez misin (Şeref Hanım, 2018, 295)

Ali Emîrî Efendi ise Avrupa'nın sanayileşme hamleleri ile attığı adımları şiirinde dile getirmiştir. Dîvân'ındaki Münacat'ta yer alan aşağıdaki beyitte Sanayi Devrimi'ne atıf vardır:²

Kimdir bilâd-ı ğarbı eden şimdi müstenâr

Oldu neden şanâyi'e gencîne Avrupa (Ali Emîrî, 2020, 199)

Sanayi redifli iki gazel kaleme alan Ali Emîrî Efendi, bu gazellerde hem güzel sanatları hem de üretimi kastederek toplumun refah seviyesinin yükselmesinin lüzumuna vurgu yapmıştır. Bu vurgu ilk gazelin henüz başında kendini göstermektedir:

Kesretli ola şehrimiziñ bey' ü şirâsı

Mekşûf ola her cânibe ebvâb-ı şanâyi (Ali Emîrî, 2020, 886)

Gazelin genelinde bir niyaz havası hâkimdir. Şair, sanayi erbabının çoğalması isteğini şiirinin merkezine koyar:

Yâ Rab ola bu beldede günden güne müzdâd

Şübbân-ı bedâyi' ile tullâb-ı şanâyi'

Her şan'ate her güne müşevviğ ola peydâ

Dâ'im mütezâyid ola esbâb-ı şanâyi' (Ali Emîrî, 2020, 887)

Şair, sanayi ile alakalı diğer gazelinde sanayi erbabının olmadığı bir şehrin şöhretinin de olmayacağını ifade eder. Şairin sanayi ifadesinden ilk kastının toplumsal refahı sağlayan faaliyetler olduğunu anlamak zor değildir:

Ol memleketiñ şöhreti nâ-bûd u 'ademdir

Bir şehirde olmaz ise aşhâb-ı şanâyi'

Ol belde olur sâha-i gülşen gibi ma'mûr

Bir beldede etse cereyân âb-ı şanâyi' (Ali Emîrî, 2020, 887)

Şair, her sanata meyledilmemesi gerektiğini, uğraşılacak sanatın benzersiz olması gerektiğini öğütler. Bu öğüt, yapılacak uğraşın boşa gitmemesi ya da diğer bir ifade ile katma değerinin olması yönünde anlaşılabilir:

Her şan'ate meyl eyleme ol himmeti 'âlî

Zirâ ki gerekdir saña nâ-yâb-ı şanâyi' (Ali Emîrî, 2020, 887)

² Söz konusu atıfa dair tespit için bkz. (Serin, 2007, 10).

Şairin sanayi hakkındaki tutumu o denli keskindir ki aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere bu yolda yürümeyenlerin işleri abes görülmüştür:

Hem tütduğunu hem kıldığını ey şâb 'abesdir

Ger secdegehiñ olmasa mihrâb-ı şanâyi' (Ali Emîrî, 2020, 887)

Ali Emîrî Efendi sanayi sayesinde bazı harikaların mucize seviyesine çıktığını ifade etmektedir:

Var öyle bedâyi' ki onu eylemiş işâl

Tâ mertebe-i mû'cize icâb-ı şanâyi' (Ali Emîrî, 2020, 887)

Bir şair, nasir ve naşir olduğu kadar mensup olduğu cemiyetin maddi-manevi kalkınması için çalışan Ali Emîrî, sanayi redifli şiirleriyle Klasik Türk şiirinin tematik evrenine yeni bir renk katmıştır.

2.6.2. Ticaret

Ticaret konusunda müstakil bir gazel neşreden Ali Emîrî Efendi, uygunsuz yollardan kazanç elde edilmesine karşı çıkararak ticareti teşvik etmiştir. Kişiyi avutan boş uğraşlara karşın ticaret yüceltilir:

Terk eyle reh-i fışkı birağ câm-ı şafâyı

Al deste zer ü gevher-i tâbân-ı ticaret

Güş-ı nağam-ı şavt-ı dil-ârâya çalışma

Güş eyle şadâ-yı zer-i rağşân-ı ticaret (Ali Emîrî, 2020, 707)

Fakirliğin yok edilmesi için çalışmak gerekir. Bunun için en iyi yol çalışmaktan ve ticaretten geçer:

Sa'y eyle ki nâ-büd edesiñ zulmet-i faqrı

Doğsun başña şems-i dırağşân-ı ticaret (Ali Emîrî, 2020, 707)

İnsana lazım olan iki şeyin ilim ve ticaret olduğunu ifade eden şair, Peygamber Efendimizin de ticaretle uğraştığını hatırlatarak bu uğraşın ne kadar yüce olduğunu dile getirir:

Elzem olan insâna cihânda iki şeydir

İkdâm-ı reh-i 'ilm ü şitâbân-ı ticaret

Peygamber-i zî-şânımız etdi onu icrâ

Fikr eyle naşıl 'âlî imiş şân-ı ticaret (Ali Emîrî, 2020, 707)

Ali Emîrî Efendi'nin sanayi ve ticarete bu denli ihtimam göstererek gençleri bu yolda teşvik etmesi oldukça önemlidir. Devletin iktisadi yönden

büyük zorluklar çektiği bir dönemde, toplumsal refahı temin edecek çözümlerin dile getirilmesi dikkate değerdir.

2.6.3. Ziraat

Ziraat, hayvancılıkla birlikte insanlığın en kadim geçim kaynağıdır. Medeniyetlerin teşekkülünde zirai faaliyetlerin büyük bir rolü olmuştur. Toprağa bağlılığı hayati derecede olan insan, tarımsal üretimin artması ve verimliliğin yükselmesi için sürekli çaba sarf etmiştir. Günümüzde sanayi toplumlarının refah seviyelerinin yüksek olmasının arka planında bile çoğunlukla tarımsal üretim bakımından kendine yetebilir olmak yatmaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması zaruri olan insanın hayatını idame ettirmesi için ziraat olmazsa olmazdır. Ali Emîrî'nin Dîvân'ında ziraat konulu müstakil bir manzume kaleme alması bu bakımdan oldukça önemlidir. İlgili manzumenin ilk beytinde ziraatın insanın hüviyetiyle olan alakasını görmekteyiz:

İnsândır o kim eyleye ikdâm-ı zirâ'at

Aşhâb-ı ni'amdır bize huddâm-ı zirâ'at (Ali Emîrî, 2020, 1017)

Ziraat alanında çalışanların işlerini hakkıyla yaptıklarında umduklarını bulacakları ifade edilerek bu alanda çalışanların alın terinin helal olduğuna vurgu yapılmıştır:

Nâmûs u edeble çalışan merd-i hîredmend

Elbette olur vâşıl-ı in'âm-ı zirâ'at

Her kısmı helâlidir onuñ cümle mübârek

Çünkü mütenevvi' olur aqsâm-ı zirâ'at (Ali Emîrî, 2020, 708)

Şaire göre ziraatla uğraşan kişi sadece kendisine değil yaşadığı topluma da fayda sağlar. Bu itibarla ziraatla uğraşmakta sebat edenler gerçek insan olarak görülür. Bu meslek aynı zamanda Hz. Âdem'in de icra ettiği makbul bir uğraştır.

Hem kendine hem mülke olur hîdmeti şâmil

Bir başka keremdir kerem-i 'âm-ı zirâ'at

Ol âdeme hâkķı ile âdem denilir kim

Dâ'im ede ikdâm ile ibrâm-ı zirâ'at

Tâ etmiş idi hâzret-i Âdem onu icrâ

Tebcîl ile yâd olsa n'ola nâm-ı zirâ'at (Ali Emîrî, 2020, 709)

Gayret göstererek tarımla uğraşan kişi toprağı adeta altına çevirir. İktisadi kalkınmaya olan katkıları düşünüldüğünde, şairin ziraatı iksire benzetmesi hiç de mübalağalı değildir:

Himmetle zirā'atdır eden toprağı altun

İksîr-i ħudā-dād olur iĸdām-ı ticāret (Ali Emîrî, 2020, 709)

Ali Emîrî Efendi'nin şiirinde tarımda makineleşmeye ilişkin bir ifadeye rastlanmaz. Nitekim Osmanlı Devleti'nde tarımda makineleşme kimi sebeplerden dolayı oldukça zayıf kalmıştır. "Osmanlı tarım sektörünün geneli içinde makineleşmenin marjinal önemde kaldığı" (Baskıcı, 2003, 52) ifadesinden hareketle Ali Emîrî Efendi'nin de realiteye göre hareket ettiğini ve yöntemden çok tarımsal üretime yönelmeyi teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Gerçek anlamıyla 1950'li yıllardan sonra yaygınlaşan makineli tarımın (İnci, 2022, 143) Ali Emîrî'nin kaleminde hayat bulması zaten beklenemezdi.

2.7. Teknoloji Kolajı

Kimi şiirlerini belirli bir konuda müstakil olarak bilim, teknik ve fenne ayıran Ali Emîrî Efendi, kimi şiirlerinde ise döneminin harikalarını bir arada okurlarının dikkatine sunar. Bir kolaj görüntüsü içeren bu şiirlerde dönemin teknolojilerinin farklı beyitlerde bir arada sunulduğu görülür. Bu şiirlerden ilki telefonla başlar:

Şoĸbetler etdir ey telefon nāzlı yār ile

Şîrîn-süĸan efendim olan şîvekār ile (Ali Emîrî, 2020, 1017)

Şiir, ulaşımı kolaylaştıran ve sürprizlere kapı açan trenin sevgiliyle görüşmeye imkân tanınması ile devam eder:

Dünyā şafāsı doğrusu pek bî-ĸarār imiş

Bir gün şimendiferde görüşdüm nigār ile

Hız. Süleyman'ın rüzgâra binerek seyahat etmesine telmihen tayyareyi hatıra getiren şair sırasıyla elektrik ve telgraftan bahis açar:

Güyā bu gönlüm oldu Süleymān-ı rüzgār

Ṭayyārelerle gezdi havāda o yār ile

Ḷulmet göründü dīde-i ye'se elektirik

Ḷaldım şabāĸ olunca ĸam-ı intizār ile

Derd-i derūnu eyledi işāl-ı ĸalb-i yār

Telsiz şu telĸıraf-ı ĸarābet-medār ile (Ali Emîrî, 2020, 1017)

Ali Emîrî diğeri bir şiirinde ise hayatı kolaylaştıran, zaman ve mekânın uzaklığını azaltan harikuladeliği daha felsefî bir söylemle dile getirir. Şair, bilinmezliklerin artık biliniyor hâle geldiğine işaret ederek şiirine başlar:

Feth oldu der-i kenz-i hafâyâ-yı bedâyi'

Neşr etdi ziyâ gevher-i yektâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 888)

Yukarıdaki beyit, Sadullah Paşa'nın Ondokuzuncu Asır manzumesindeki şu mısraları hatıra getirir:

Erişti evc-i kemâlâta nûr-ı idrâkât

Yetiştî rütbe-i imkâna kısm-ı mümteni'ât

Besâit oldu mürekkeb mürekkeb oldu besâit

Bedâhet oldu tecârible hayli mechûlât (Kaplan vd. 1978, 651)

İnsanın ateşten ve buhardan istifade etmesi de Ali Emîrî'nin dikkatini çekmiş ve fen sayesinde harikuladeliği kumaşının dokunmaya devam ettiği ifade edilmiştir:

Âteşle buhâr oldu benî âdeme maḥkûm

Nesc olmadadır fenn ile kâlâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 888)

Gaz ile elektrik lambasının mumun devrini bitirdiği, matbaa sayesinde yüz binlerce kitabın kolaylıkla basılarak insanların istifadesine sunulduğu da aynı şiirde dile getirilir:

Yağ mûmunu söndürmedi mi gâz ile lanba

Yoğ fâ'ide-i şekve-i bî-cây-ı bedâyi'

Yüz biñ kütüb-i nâfi'ayı fenn-i tıbbâ'at

Bir ânda eder maḥba'a-pîrâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 888)

Daha sonra sırasıyla fotoğraf, telefon ve telgraf, demiryolu ve balonla seyahatten övgüyle bahsedilir. Şair medeniyet harikalarının saymakla bitmeyeceğini ifade ettikten sonra asıl meseleye gelir: Tembelliği terk etmek, çalışmak, özgün eserler vermek. Bunun için de uyku ve gaflet gibi ömrü tüketen sebeplerden uzak durmak gerekir:

'Âkılseñ eğer sen daḥi et terk-i beḥâ'et

Ol himmet ü ikdâm ile cüyâ-yı bedâyi'

İcâd-ı kemâlâta çalış merd-i başîr ol

Âḍâr-ı zekâvetle kıl ihyâ-yı bedâyi'

Uyku gibi ğafl et gibi ğaşıblara 'ömrüñ

Çapdırma eyā merd-i müzekkâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 888)

Ali Emîrî, her şey keşfedildi zannına kapılarak atalete düşülmemesi gerektiğini, daha keşfedilecek çok yeniliğin bulunduğunu ifade ederek muhataplarını uyarır:

Dün-himmet olup şanma şağın kalmadı bitdi

Keşf olmadı bir hayli bekâyâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 889)

Şiirini Diyarbakir'e yönelik bir temenni ve dua ile bitiren Ali Emîrî Efendi, Allah'ın yardımıyla bu şehre mebzul miktarda sanat harikasının nail olmasını temenni eder. Bu sanat harikalarının ne olduğu hakkındaki mukadder soruyu da son beyitte açıklar:

'Avn-i Hâk ile şehrimiz Âmid'e pey-â-pey

Peydâ ola biñ şan'at-i kübrâ-yı bedâyi'

Biñ fabrikalar makineler olsun Emîrî

Âmid'de çarîben şeref-efzâ-yı bedâyi' (Ali Emîrî, 2020, 889)

Ali Emîrî'nin memleketin imarına, kalkınmaya dönük bir diğer şiirinde ise Sultan II. Abdülhamid ve Adana Valisi Abidin Paşa³ övgüsü ile vurgulanan teknik gelişmelere yer verilmektedir. Şair, II. Abdülhamid'i şiddetle eleştirenlerin bile inkâr etmediği imar ve yatırım faaliyetlerini Adana'da açılan İdadi Mektebi münasebetiyle zikreder:

Zamân-ı şevketinde hâzret-i 'Abdülhamîd Hân'ın

Terakkî etdi el-ğâk bu vilâyet 'adl ü râhatle (Ali Emîrî, 2020, 452)

Adana ve civarındaki havalide başta alt yapı faaliyetleri olmak üzere vatandaşların hizmetine sunulan diğer olanaklar şiirin muhtevasını oluşturur. İlk olarak Adana-İçel hattında yapılan yolların ulaşımı kolaylaştırmasından övgüyle söz edilir:

Cebelkozan İçel sancağlarına şoseler yaptı

Niçe kühsârı yıkdı yollar açtırdı sühûletle

Ne dil-keş oldu git bir kerre de gölüñ çarîkin gör

Eğerci dâstân olmuşdu dillerde şu'ûbetle

³ Abidin Paşa'nın Adana Valiliği hakkında detaylı bilgi için bkz. (İşisağ, 2019)

Öñünden cısır-i Seyhân'ın varınca bāb-ı Tarsus'a

Ne vāsi' bir ʔarīk açdı kemāl-i istikāmetle (Ali Emîrî, 2020, 452)

Daha sonra Seyhan nehrinin kenarına başta sel olmak üzere diğerk zararlarından korumak amacıyla yapılan setlere dikkat çekilir:

O sedler kim yapıldı nehr-i Seyhân'ın kenârında

Bu şehri etdi ihyâ tâzeden def'-i mazarratla (Ali Emîrî, 2020, 452)

Seyhan civarında yapılan otel, kiraathane gibi imar faaliyetlerinin yanı sıra 1882'de Abidin Paşa tarafından yaptırılan Saat Kulesi de şiirde kendine yer bulur. Şair, yerden yüksekliği 35 metre olan (Acun, 2018, 13) bu kulenin irtifamı mübalağalı ifadelerle dile getirir:

Binâ etdirdi köprünün başında muntazam hotel

Kırâ'atḫâneler nehr üzre inşâ oldu zînetle

Ya sâ'at kulesi ser çekdi el-ḫaḫ evc-i a'lāya

Dem-â-dem himmetin i'lân eder âvâz-ı sâ'atle (Ali Emîrî, 2020, 452)

Şehir yaşamını kolaylaştıran aydınlatma meselesi de Ali Emîrî'nin gündemindedir. Sokakların gaz lambaları ve kandillerle donatılmasıyla şehrin artan güzelliği ve şairin bundan duyduğu memnuniyet şöyle dile getirilir:

Soḫaḫlar ğaz u ḫandillerle buldu geceler revnaḫ

Dü bālâ oldu şehriñ zîneti kesb-i leḫâfetle (Ali Emîrî, 2020, 452)

Ali Emîrî Efendi, asrının teknolojik gelişmelerini bir arada vererek döneminin değışen yaşam koşullarından kesitler sunmuştur. Ulaştırma ve haberleşmeyi önceki dönemlere göre hızlandıran vasıtalar ve diğerk teknik imkânlar, şiirin muhtevasında çeşitlik sağlamıştır.

3. Ali Emîrî Dîvânı'nda İlmî Vasıtaların Övgüsü

3.1. Gazete ve Kitap

Şair ve nasirliğinin yanı sıra süreli yayın neşriyatında da bulunan Ali Emîrî, neşrettiği mecmua ve gazetelerde çok sayıda makaleye imza atmıştır ve öncülük ettiği süreli yayınların yazı yükünü önemli ölçüde üzerine almıştır. O, bu yönüyle Ahmet Midhat Efendi'ye benzemektedir. Onun süreli yayınlar cephesine verdiği ehemmiyet Dîvân'ında yer alan ve gazeteleri konu edinen müstakil bir kasidede hülâsa edilmiştir. "Alî Emîrî Efendi'nin gazete kasidesi, Osmanlı basın tarihinde gazetenin içerik bakımından nasıl değışime uğradığını, gazetenin okuyucu tarafından nasıl değerlendirildiğini göstermesi açısından kayda değer bir şiirdir." (Arslan, 2016, 5) Kaside ilk olarak Filip Efendi tarafından çıkarılan *Tarîk* gazetesinde yayımlanmıştır. Gazetenin 30 Eylül 1886 tarihli 901 numaralı sayısında yayımlanan kasidenin başına şu not eklenmiştir: "Mülga Adana Vilâyeti A'şâr Başkâtibi sâbık Ali Emîrî Efendi'nin

rüfekâmız hakkında sitâyîşi hâvî tanzîm ettiği manzûme-i nev-zemîndir” (1886, 3) Elli bir beyitten oluşan kaside genel itibarıyla gazetelere ve gazetecilik mesleğine ilişkin övgü içermekle birlikte başta *Tarîk* olmak üzere *Tercümân-ı Hakikat*, *Saadet*, *Ahter*, *Hakâyık* gibi süreli yayınların bizzat ismi verilerek de övgüde bulunulmuştur. Kasidenin girişinde gazetenin Allah’ın ihsanı olduğunu vurgulayan şair, fazilet ve irfan ehlinin gazetelerin etrafında bulunduğu işaret ederek neşriyatı en yüksek mertebe olarak görür. Ancak şunu özellikle vurgulamak gerekir ki Ali Emîrî Efendi’nin gazete övgüsü laf kalabalığından ibaret değildir. O, gazeteyi faydalarını ortaya koyarak över. Mesela aşağıdaki beyitte gazetenin düşüncüyü geliştirdiğinden hareketle bir övgü söz konusudur:

Ṭab’a kuvvet getirir fikre verir ‘ulviyyet

Öyle mecmû’a-i ilhâm-edâdır gazete (Ali Emîrî, 2020, 375)

Başka bir beyitte ise gazetenin yürütme gücü üzerindeki tesirinden söz edilir. Bu yönüyle gazete, kamu düzeninin iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. Şinâsî’nin *Tercümân-ı Ahvâl Mukaddimesi*’ndeki “Mâdem ki bir heyet-i ictimâiyede yaşayan halk bunca vezâif-i kanuniye ile mükelleftir, elbette kâlen ve kalemen kendi vatanının menâfine dair beyân-ı efkâr etmeyi cümle-i hukuk-ı muktesebesinden addeyleyler.” (Şinâsî, 1960, 2) tespitini düşündüğümüzde Ali Emîrî’nin aşağıdaki mısraları daha iyi anlaşılacaktır:

Niçe ihtârı olur hüsn-i kabûle mazhar

Devlete bâ’is-i tezyîd-i kuvâdır gazete (Ali Emîrî, 2020, 375)

Aynı kasidenin başka bir beytinde ise ilmî ve edebî eserlerin neşrine vesile olmasıyla gazetenin övüldüğünü görürüz:

‘Ulemâniñ eder âsârını neşr ü i’lân

Nâ’il-i medh ü senâ-yı ‘ulemâdır gazete (Ali Emîrî, 2020, 375)

Gazete sadece güncel haberleri vermekle kalmaz, aynı zamanda insanlara görmedikleri yerleri tanıtır ve hariç memleketlerden haber verir. Şair bu duruma şu beyitlerle dikkat çeker:

Gösterir görmediğın yerleri seyr eyle naşıl

Çeşm-i idrâk-i dile râh-nümâdır gazete

Ediyor hâlini her memleketiñ keşf ü beyân

Muḥbir-i müjde-resân-ı ğurebâdır gazete (Ali Emîrî, 2020, 376)

Ali Emîrî Efendi kasidesini gazetelerin sayısı ve tirajı hakkındaki temennisıyla bitirir:

Mülkümüzde o kadar rağbete mazhar ola kim

Ola milyonlar ile çıksa da nâdir gazete (Ali Emîrî, 2020, 376)

Gerçek bir kitap tutkunu olan Ali Emîrî Efendi, kitap hakkında da müstakil şiirler kaleme almıştır. O, sadece kitap toplayan biri olmayıp aldığı kitapları okuyan, tetkik eden ve bu çerçevede çok sayıda eser telif eden bir şahsiyettir. Nitekim ölümünün ardından kaleme alınan bir yazıda onun kütüphanesinde sayfeleri kesilmemiş kitapların bulunmadığı ifade edilmektedir: “Emîrî Efendi bir bibliophile idi. Parasının kısm-ı a’zâmını kitaba verir, pek sâde ve kanaatkârâne yaşardı. Nafakasından bile keserek kitap satın almak kendisi için bir ibtilâ, bir aşk idi. Bu ibtilâsı mükemmel bir kütübhâneye mâlikiyyetten ziyâde okumak aşkıdan tevellüd etmişti. Kütübhânesinde -Avrupa’daki bazı zenginler ve bizdeki yeni âlimler gibi- sayfeleri kesilmemiş kitaplar yoktu.” (H. N., 1340, 120) Onun Yemen’de kabilelerin isyanda olduğu bir dönemde Yemen tarihine ilişkin nadir bir eseri istinsah edebilmek için göze aldığı maddi ve manevi tehlikeleri dikkate aldığımızda Ali Emîrî Efendi’nin kitapla olan alakası daha iyi anlaşılır. Onun kitap hakkındaki gazellerini de bu kavrayışla okumak gerekir.

Kitabı her sohbeta tercih eden ve onu sevgilisi olarak gören Ali Emîrî Efendi, ilmî mevzuların hayat bulmasını kitaplara bağlar:

Çalmazdı fâzılân arasında bu kıl ü kâl

Ser-beste olmasaydı eger hikmet-i kitâb (Ali Emîrî, 2020, 651)

Kur’an-ı Kerîm’in envarı, hadislerin feyzi, geçmiş zamanların ahvali hep kitaplardadır:

Ondadır envâr-ı Qur’ân ondadır feyz-i hadîs

Âb ü t âb-ı ravza-i îmân ü dînimdir kitâb

‘Âlemiñ mâzîdeki ahvâl-i gün-â-günunu

Keşf için mu‘ciz-nümâ bir dūr-bînimdir kitâb (Ali Emîrî, 2020, 652)

Aşağıdaki beyitte *hatt* sözcüğünü cinaslı bir şekilde kullanan şair, kitaba verdiği değeri, Klasik şiirin sevgiliye verdiği değerle tezat oluşturacak şekilde ortaya koyar:

Dilber-i nev-ḥaṭṭa baḳmam var iken ḥaṭṭ-ı sūṭūr

Dil-sitānım dilber-i feyz-âferînimdir kitâb (Ali Emîrî, 2020, 653)

Kitap, tükenmez bir hazine olması yönüyle de şiire konu edilmiştir. Ali Emîrî Efendi kitaba atfettiği *kenz-i lâ-yefnâ* sıfatı ile Peygamber Efendimizin hadis-i şerifine telmihte bulunmuştur. Kitap ayrıca kâinatta bir üretim zemini olarak görülmüştür ki bu düşünce oldukça önemlidir:

Rûz u şeb şarf eylerim ammâ tükenmez servetim

Şeb-çerâğım gevherim dürr-i semînimdir kitâb

Bir muğalsam *kenz-i lā-yefnās*ıdır endişemiñ

Kā'ināta vāridāt-ı nev-zemīnimdir kitāb (Ali Emîrî, 2020, 653)

Âşıkların maşuklarıyla türlü türlü bağ kurmasına karşılık Ali Emîrî Efendi, kitabı tek aşkı, sevgilisi olarak görür:

'Âşıkān ma'sūq-ı gūn-ā-gūna rabṭ-ı kalb eder

Ehl-i 'aşkı ben de ma'sūq-ı gūzīnimdir kitāb (Ali Emîrî, 2020, 653)

Hayatını kitapla iştiğal etmekle geçiren Ali Emîrî Efendi'nin bu minvalde yazdığı şiirler, aynı zamanda onun kısa fakat verimli ömrünü de hülasa etmektedir.

3.2. Okullar

Ali Emîrî Dîvân'ında çeşitli okulların açılması münasebetiyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bunlardan Bilecik'te inşa edilen kız mektebine tarih düşürmek için yazılan şiir, kız çocuklarının eğitiminin önemini göstermesi bakımından önemlidir. Sultan II. Abdülhamid'e ve okulun inşasında katkısı bulunanlara yapılan teşekkürü hariç tutarsak şiirin asıl önemi kızların eğitimine vurgu yapan aşağıdaki beyitte saklıdır:

İnāsa dīnini bilmekle bir de şan'at elzemdir

Yapılmışdır şu emr-i ḥayr için bu mekteb-i zībā (Ali Emîrî, 2020, 423)

Şiirin Dîvân'ın farklı bir nüshasında yer alan hâlinde kızların eğitimiyle alakalı şu beyitlere yer verilmektedir:

Sāye-i ḥazret-i şāhānede bu mekteb-i feyż

Burada oldu ināsa ne güzel dār-ı edeb

Dīnini bilmelidir bir de umūr-ı beyti

Bu olur işte bu dünyāda ināsa maṭlab (Ali Emîrî, 2020, 510)

Adana Valisi Abidin Paşa tarafından yaptırılan Mekteb-i İdadi için de tarih düşüren Ali Emîrî Efendi, inşa edilen okulun gelecekteki çocuklar için bir lütuf olduğuna işaret eder:

Ḥuşūşā mektebiñ hem mevķi'i hem şekl-i mergūbu

Hezārān bārekallāh intiḥāb olmuş başiretle

Ne himmet etdiğin te'mīn istiḳbāl-i etfāle

Baḳan añlar bu 'ālī mektebe bir çeşm-i diḳḳatle (Ali Emîrî, 2020, 452)

Mektepler, Darülfünûnlar başlığı ile müstakil bir gazel kaleme alan Ali Emîrî Efendi, eğitim ve öğretimin önemini vurgular. İbn-i Sinâ, İbn-i Rüşd,

Muhyiddin-i Arabi, İbn-i Razi, Gazali gibi isimlerin mekteplerden zuhur ettiğini ifade eden şair, mekteplerin ilim yuvası olduğuna işaret eder. Bu yolda çalışmayanlar adeta geleceklerinin celladı hükmündedirler:

Onda tábândır nuķūş-ı kā'ināt-ı 'ilm ü fen
Sakf-ı mekteb başka bir âyine-i eşyâ olur

Hayf kim sa'y-i kemâlât etmeyen nev-resteler

Kendi istikbâline cellâd-ı bî-pervâ olur (Ali Emîrî, 2020, 830)

Söz konusu şiirinde Ali Emîrî Efendi darülfünunlarla alakalı bir temennisini de dile getirir:

Mülkümüzde kâşki olsaydı biñ dârü'l-fünûn
Her biri çünkü tecellî-hâne-i Mevlâ olur (AED, 831)

Ali Emîrî Efendi'nin yükseköğretimin memleket sathına yayılması hususundaki temennisi günümüz Türkiye'sinde karşılık bulmuştur.

Sonuç

Ali Emîrî Efendi şiirlerinde devrine yabancı kalmamış, gerek döneminin sosyal şartlarını irdelemiş, gerekse toplum ve birey için terakkiye vesile olacak kimi çözüm yollarını sunmuştur. Bu minvalde, Osmanlı'da somut bir biçimde izleri görülen bilim ve teknikle alakalı gelişmeleri şiirlerine konu edinen Ali Emîrî Efendi, değişen yaşam koşullarının şiire nasıl yansıdığını göstermiştir. Telefon ve telgrafın artık gündelik hayatın birer nesnesi olmaya başladığını, tayyare ve şimendiferin ulaşımı kolaylaştıran vasıtalar olduğunu, elektrik ve hava gazının yaşamı kolaylaştırdığını Ali Emîrî'nin şiirlerinde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra teknik imkânların netice verdiği imar işleri ile sanayi, ticaret, ziraat alanındaki faaliyetler de şairimizin muhteva dünyasının parçası olmuşlardır. Kitap, gazete gibi neşriyat unsurları ile okullar ve darülfünunlar, ilim ve fennin yaygınlaşması münasebetiyle Dîvân'da zikredilmiştir. Ali Emîrî'nin bunlardan söz etmesi sadece bir durum tespitinden ibaret değildir. O, gençlere bir hedef göstermek ve ideal sunmak amacı da taşımaktadır. Çalışmayı, keşfetmeyi ve üretmeyi her daim tavsiye eden ve tavsiye ettiklerini hayatında tatbik eden Ali Emîrî Efendi, her daim minnetle anılacaktır.

Kaynakça

Acun, Hakkı. *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2018.

Ahmedî. *Dîvân*, haz. Yaşar Akdoğan, E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivani.yasarakdoganpdf.pdf?0>

- Ali Emîrî. "Gazel Tarzı ve Tayyare". *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 6/37 (1917), 181.
- Ali Emîrî Efendi. *Ali Emîrî Dîvânı*, haz. Sadık Yazar-Mustafa Uğurlu Arslan, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Arslan, Mustafa Uğurlu. "Bir Nâşir Olarak Alî Emîrî Efendi ve Gazete Kasîdesi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (2018), 1-14.
- Baskıcı, Murat. "Osmanlı Tarımında Makineleşme (1870-1914)". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58/01 (2003), 1-53.
- Düzcü, Levent. "Osmanlıların Sanayi Çağına Adım Atışına Denizcilikten Bir Örnek: Buharlı Gemiyeye Geçişte Başlıca Parametreler (1828-1856)". *History Studies*, 5/1 (2013), 113-127.
- H.N. "Ali Emîrî Efendi". *Millî Mecmua*. 8, 7 Şubat 1340, 120-121.
- İnci, İbrahim. "Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Tarımsal Makine ve Ekipmanların Modernizasyonu 1948-1960". *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2022), 142-154.
- İşisağ, Ahmet Nadir. *Abidin Paşa Bir Adana Valisi*. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2019.
- Kaplan, Mehmed vd. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, Cilt II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Namık Kemal. *Celâleddin Harzemşâh*. (Mısır) Kahire, 1315.
- Özmen, Abdulsamet. "Klasik Türk Şiirinde Değişen Muhtevâ: Ali Emîrî Örneği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2019), 109-122.
- Sehî Bey. *Sehî Bey Dîvânı*. haz. Hakan Yekbaş, E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>
- Serin, Sefer. *Diyarbakırlı Ali Emirî Divanı, İnceleme-Metin*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Şeref Hanım. *Şeref Hanım Dîvânı*. haz. Mehmet Arslan, E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>
- Şinâsî. *Makaleler*. Külliyyat IV, haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: Dün Bugün Yayınevi, 1960.
- TCDD, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları, *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Tarihçesi ve İşletme Netayici 1926 ve 1927 Senelerinde*, İstanbul: Haydarpaşa Demiryolları Matbaası, 1928.
- Tarîk*, 30 Eylül 1886, nr. 901, 3.
- <https://www.ptt.gov.tr/hakkimizda-tarihce> erişim tarihi: 02.07.2024